

ВОЕННИТЕ МАГИСТРАТУРИ В ПОЛИТИЧЕСКАТА СИСТЕМА НА АТИНСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Стела Монева

Проблематика за магистратурите в класическа Атина се отнася към числото на недостатъчно разработените, което до голяма степен се дължи на фрагментарността на историческите източници. Съвременните изследователи твърде рядко се докосват до системата от атински магистратури и то обикновено в хода на проучвания, посветени на различни други въпроси (Латъшев 1897–1899³, 246–250; Bicknell 1972, 21, 107; Staveley 1972, 40–47; Jordan 1975, 119, 138; Dow 1976, 81; Rhodes 1981, 504). Като едно основно изследване може да се отличи работата на Робърт Девелин (Develin 1989), в която авторът представя пълни списъци с установените имена на атинските длъжностни лица, обособени в девет секции и подредени в хронологичен план. Този изключително полезен труд за съжаление няма за цел да отрази например функциите на магистратите, конкретно и на военните. В историографията относително по – голям интерес е засвидетелстван към характеристиката на атинските стратегии. Заслужава внимание разработката на Форнара (Fornara 1971), който проследява развитието на стратегията от 501 до 404 г. пр.Хр. в контекста на дискусиите около реформата през 501–500 г. пр.Хр., като смята, че стратегите съществуват преди това. По този въпрос на същото мнение е и Н. Хамонд (Hammond 1973). В литературата е кометирана и процедурата на избор на тези магистрати (Staveley 1972, 40 – 47). Съществуват обаче и редица въпроси за атинските военни магистратури, които остават нерешени или не са били предмет на самостоятелно и специално изследване. Това обяснява избора на настоящото проучване.

След Клистен главни военнопочетници стават десетте στρατηγοί. Много малко се знае за ранната история на тази длъжност. Твърде вероятно е, че стратегите или техни предшественици съществуват преди реформите на Клистен, като военни командири в четирите родови фили

(Hammond 1973, 349). Когато десетте Клистенови фили ги заместват, в качеството им на основни административни единици в държавата, броят на избираните стратежи се увеличава от четири на десет. На онзи етап вероятно всеки стратег командва контингент от своята фила и е избран от съответното събрание на филата (Highett 1967⁴, 169).

Отговорността на стратегите изисква висока техническа квалификация и те сравнително рядко в демократична Атина се радват на отличието да бъдат назначавани чрез директен избор с вдигане на ръка (хейротония), а не чрез теглене на жребий. В начина на избор на стратегите обаче настъпват някои изменения.

Първата голяма промяна в метода на избиране се датира към 501 г. пр.Хр. (Staveley 1972, 41), шест години след реформите на Клестен, когато според Аристотел стратегите се избират по фили – “от всяка фила по един” (Athen. Pol. 22, 2). Традиционното интерпретиране на това съобщение гласи, че стратегите започват да се избират от общото Събрание на цялото гражданство. Използването на пълното Събрание като електорално тяло е до голяма степен необичайно, дори вероятно и ново. Ако отговорността за избора на тези длъжностни лица е прехвърлена на Народното събрание, то изглежда причината се крие в достатъчната важност на длъжността, в нуждата от специални грижи при избора на военни ръководители, предвид общия интерес и защита на гражданството. Спарта подклажда заговори срещу новото управление и в допълнение падането на тиранията оставя известна празнина във военното командване. Вярно е, че съществува архонтът – полемарх, който продължава да бъде начело на армията, както ни уверява Аристотел (Athen. Pol. 22, 2), но тази длъжност му е поверявана чрез жребий, без възможност той да бъде отстранен от нея. Надеждите на атиняните са свързани главно с техните стратегии и за степента на тези очаквания противоречиво разказва Херодот, който описва вземането на военни решения 11 години по-късно (Her. 6, 109–110). От епизода е ясно, че полемархът очевидно е командир само по име, като важните решения се вземат от отделните стратегии, които му предлагат съвети.

По-нататъшна промяна в начина на избор на стратегите е извършена около средата на V в. пр.Хр., когато не само военната, но и политическата върховна власт на тази длъжност е напълно установена. Точната същност на измененията е предмет на известен спор, но най-

важното без съмнение е, че става възможно всяка фила да бъде представявана от повече от една личност в тази единствена колегия от десет стретези. Фактите доказват, че между 441 г. пр.Хр. и края на века има примери за двойното представителство на всяка отделна фила, в една година (Fornara 1971, 26–44). Всъщност, дори има предположение за двойно представителство, в определени години, не само за една фила, а дори за две (Highett 1967⁴, 348). Двойното представителство може да се обясни от гледна точка на инцидентни обстоятелства – например заболяване на кандидата, но по принцип се приема, че то насочва към осъществяването на процедурна реформа, която засяга метода на избиране. Вероятен мотив за такава реформа в средата на V в. пр.Хр. е възможността да се преизбира един човек с изключителни способности, при това без атиняните да се лишават от дейността на който и да е негов събрат по фила и, което може би е още по-важно – да се предрешава за дълги периоди шанса на лица от една фила да заемат длъжността.

По-убедително за промени в процедурата говори Аристотел, който казва, че стратезите “по-рано били избирани по един от всяка фила, а сега – измежду всички атиняни” (Athen. Pol. 61, 1). Не е съвсем сигурно, че античният автор говори за ефективно отменяне на принципа на представителството на филите при избора на стратези. Изглежда по негово време все още има балансирано представителство на филите в тази колегия, в която се разискват въпроси, силно интересоващи атиняните. По-скоро атиняните променят гласуването, така че да се подава вот за един цялостен списък наведнъж и да не се прави пряка връзка, по време на процедурата, с филата, към която принадлежи кандидата. След това, при определяне на резултатите от гласуването се дават места в колегията на стратезите на десетте кандидата, всеки от различна фила, за които е сигурно, че са събрали най-голям брой гласове, спрямо другите кандидати от собствената им фила. По-нататък в процедурата става възможно евентуалното двойно представителство на една или повече фили и последващото изключване на други. Вероятно всеки кандидат, който при дадената процедура получава предвидения минимум от общия брой гласове автоматично трябва да бъде обявен за избран, при това без да се накърнява възможността, на който и да са кандидати от собствената му фила. Останалата част от колегията на десетимата стратези после трябва да се състави от най-успешните представители на колкото се може по-

различни фили, тъй като има места за запълване, някоя фила трябва да бъде изключена, според това чии най-успешен кандидат е събрал най-малък брой гласове.

С тази промяна на изборната процедура в средата на V в. пр. Хр. атиняните създават един много задоволителен метод. Решението да се избират един или повече стратежи, без оглед на тяхната фила, изглежда е вземано в хода на самия избор (Staveley 1972, 46) и бидейки задвижвано от цялостната популярност на един или повече кандидати, то дава отражение в броя на подадените гласове. По-нататък, с основание може да се предположи, че която и да е фила останала без представител в колегията, дължи своето изключване на липсата на ентузиазъм по отношение, на който и да е от номинираните кандидати. Щом принципът за избор на двама кандидати от една и съща фила е установен, гласоподавателите, които се чувстват необвързани да гласуват за един кандидат от всяка фила, трябва да са приемали оправданието да гласуват за двама или повече кандидати от една фила и за нито един от някоя друга. Всъщност е възможно те да не ограничават гласовете си до десет и при отсъствието на всякакви законови пречки спрямо броя на подадените гласове, те просто да се въздържат от гласуване за онези кандидати, които не предизвикват достатъчно тяхното уважение.

Обсъдената изборна процедура показва, че в противоположност на другите магистрати, за стратег може да бъдеш избран няколко пъти подред. Познат е примерът с Перикъл, който е избран за стратег 15 години подред (Plut. Per. 16, 3; Thuc. 2, 65, 8–8). Важно е да се отбележи, че стратегите трябва да отговарят на определени предварителни изисквания. Те се определят ежегодно от редиците на граждани, които са в състояние на законен брак. Друго условие за стратегите е задължително да притежават недвижима собственост в пределите на Атика (Arist. Athen. Pol. 61, 1).

Всички стратегии заедно представляват колегиална магистратура, която има обща сграда и всички се ползват с равна власт, така че на всеки от тях може да бъде връчено командването на пехотата, конницата или флота. В по-ранните времена те тръгват на поход всички заедно или по няколко, като единият е главнокомандващ или всички командват подред. Понякога в тежки военни времена, народът поставя един от стратегите начело на колегията и му връчва главното командване в дадена

война. Има и такива случаи, когато на един или на двама стратежи им се дават неограничени пълномощия за някаква експедиция или за цяла война, т.е. предоставя им се правото за действие по собствено усмотрение, независимо от Съвета и Еклесията, както и от колегите по длъжност. Стратезите, облечени в такива пълномощия се наричат *στράτηγοι αὐτοκράτορες*. В следствие с увеличаване на политическото влияние и разширяване кръга на дейност на стратегите вътре в държавата, те обикновено остават в Атина, а в поход тръгват само един или двама, началниците на конницата и пехотата. Тогава започват да се избират за поход и други пълководци, даже чужденци. Още по-късно, приблизително към 325 г. пр.Хр. целият кръг на дейност на стратегите е постепенно разделен на отделни отрасли и всеки стратег започва да получава под свой контрол за цяла година специфични задължения (Caley 2001, 64). Първо място в колегията заема стратегът на хоплитите, стратегът на Мунихии или Пирея.

Дейността на стратегите е обърната към всичко, което непосредствено се отнася към военното дело или се намира в някаква връзка с него. Те са не само главни началници на военните сили на страната, но стоят начело на цялото военно и морско управление. Стратезите се грижат за безопасността на страната, за нейните граници и пристанища, за снабдяването на града, набират и разпускат както моряците, така и пехотинците, наблюдават за оборудването на флота, за преките налози и литургии, доколкото те имат отношение към военните дела. Те имат и съдебни функции като председателстват в съда по дела за военни престъпления от типа на отклоняване от военна служба, дезертъорство, за проявена страхливост, за предалите се на неприятеля. Разглеждат всички спорове между гражданите, които имат отношение към военната служба и военните повинности. Ако държавата е застрашена от опасност, те имат правото да свикат Народното събрание за вземането на мерки против заплахата. Стратезите имат и известни религиозни задължения, като по времето на празници провеждат паради и извършват някои жертвоприношения. Често им се налага да се занимават с дела от външната политика, в качеството на представители при отношения с чужди държави, понякога сключват примирия и договори. Длъжността на стратега е много важна и се ползва с почит, така че я преследват най-знатните граждани, макар че я получават и хора с по-обикновен произход.

Подчинени на стратегите са десет *ταξίαρχοι*, които командват тежката пехота. Таксиархите са избирани също с хейротония, по един от всяка фила (Arist. Athen. Pol. 61, 3). Те завеждат икономическата част във войската, съставят заедно със стратегите военния съвет и въобще са им най-близките помощници не само в дела с чисто военен характер, но и в юридическите. По-низша длъжност в атинската пехота е тази на т. нар. лохаг (*λοχαγός*), командир на лоха, по-малко подразделение като отряд, отделение. Според Аристотел лохагите се назначават от таксиархите (Athen. Pol. 61, 3).

С вдигане на ръка, измежду всички атиняни се избират двамата *ἵππάρχοι*. Хипархите командват конницата, като на всеки пет фили се пада по един от тях (Arist. Athen. Pol. 61, 4). Те са подчинени на стратегите, но имат важно политическо значение. В много случаи действат съвършено самостоятелно и притежават юрисдикция в сферата на своята дейност. Задължение на хипархите е да обучават конниците за служба в кавалерията, а също преглед и изпробване на конете. При тях ежегодно пристига общ списък на конниците, който включва всички граждани, принадлежащи към разряда на конниците и задължени да издържат годни за военна служба коне. Списъкът се препраща в Съвета на 500-те, който има право да зачерква тези лица, които с клетва потвърждават, че те не могат да бъдат конници поради физическа слабост или бедност. В края на всяка година булевтите провеждат преглед на конниците и само този от тях, който преминава успешно през проверката се записва в списъка за следващата година за действителна служба, а останалите са задължени да служат като хоплити.

Към конната армия на полиса са и *φύλαρχοι*. Филархите се избират с хейротония, по един от всяка фила и командват конниците на своите фили (Arist. Athen. Pol. 61, 5). За пръв път филархите се появяват през 430–429 г. пр.Хр. (Develin 1989, 5). Споменават се също и *δεκάδαρχοι*. Декадархите са командири на декади, които се назначават от хипархите.

Терминологията в морското командване не е много ясна. В Ксенофонт се среща понятието *νάυαρχοι* (Hell. 1, 6, 29), с което е обозначен предводителят на самостоятелно действащи кораби, а не на цялата флота (Jordan 1975, 119). Отделните триери се командват от *τριήραρχος*, който издържа кораба. Капитаните на кораби-триерархи се назначават за по една година, вероятно от стратегите, от средата на заможните граждани.

Само двата държавни кораба „Парал” и „Саламин” се финансират от държавата. Това са „свещените кораби”, които се използват за религиозни мисии и за тях в Екклесията се избира особен ковчезник (Arist. Athen. Pol. 61, 7). Главнокомандващи на флота по принцип са стратегите, а отделните навархи набират морската войска и имат главен надзор над екипировката на флота. В тази им дейност им помагат особени длъжностни лица наречени ἄλοστολεῖς (вж. нпр. Dem. 50, 10). Апостолите следят за оборудването и отплаването на флота. В литературата има и друго твърдение за названието на командващия атинския флот – „архонт на флота” (Develin 1989, 6 – „arhon of the fleet”), но за това няма „достатъчно убедителни доказателства”.

Споменава се и λευτήκόνταρχος, за който се знае много малко. Вероятно пентеконтархът е началник на отделение от петдесет човека, които са гребци на корабите. Зафиксирани са в източниците след 405–404 г. пр.Хр. (Develin 1989, 6), но Псевдо – Ксенофонт показва, че те съществуват и по-рано. Античният автор ги поставя наред с кормчиите, началниците на гребците, корабостроителите (Ps. – Xen. Athen. Pol. 1, 2).

Говорейки за военната сфера на полиса е редно накратко да се отбележи преминаването на атинските младежи през особен вид обучение, наречено „ефебия” – сходно на начална военна служба (Arist. Athen. Pol. 42, 2–5). Първите доказателства за ефебията са от периода 360–334 г. пр.Хр. (Dow 1976, 81). Целта на това двегодишно обучение е младите атиняни, навършили 18 години, да се подготвят за защита на отечеството, а в същото време те съставляват постоянно действащия военен контингент на полиса. Встъпването в ефебия е привилегия и протича след специална церемония: тържествена клетва за благочестив живот, тържествено връчване на червена хламида и широкопола шапка. Ефебите (ἑφῆβοι) не могат да напускат границите на полиса. Цяла година десницата на ефеба е увита в бойния му плащ (хламида) и той не може да ръкомаха с нея. Ефебията е образец на честен и чист живот. За да не се отвличат от своите занятия на ефебите им е забранено да участват в спортни състезания, нямат право да се явяват в съда нито като обвинители, нито като обвиняеми и са освободени от всякакви повинности. Всеки от ефебите получава възнаграждение по четири обола дневно.

Военното образование на ефебите е преимуществено практическо. В течение на първата година те се обучават да владеят оръжието и изуча-

ват тактика. В края на тази година те излизат пред народа в театъра на тържествен предглед, след което им връчват копие и щит за защита на отечеството. Синовете на граждани, убити на война, още при достигане на пълнолетие получават от държавата пълно въоръжение.

През втората година от обучението си ефебите изучават службата в крепостите и на полето. Те служат в атичските крепости, обикалят границите, за да ги охраняват, извършват тренировъчни походи (Plato. Legg. 6, 778). Върховното началство над ефебите принадлежи на стратежите, на които са подчинени преките началници, наречени периполархи (περιπολάρχοι). Надзорът за нравствеността на ефебите принадлежи на колегия от софронисти (σοφρονιστοί), която се състои от десет члена. Те се избират от Народното събрание по фили, измежду 30 кандидата, набелязани от бащите на ефебите и на възраст не по-малко от 40 години. Софронистите получават средствата за ефебите от своята фила и с тях осигуряват необходимите провизии за всички в общността, доколкото ефебите се хранят общо по фили. Всеки софронист получава възнаграждение по една драхма дневно. Чрез гласуване с вдигане на ръка в Еклесията са избирани и двама педотриби (παιδοτρίβης), които провеждат обучение във военното изкуство: стрелба с лък, мятане на копие и дейност с катапулт.

Към края на IV в. пр.Хр. институтът на ефебията съществено се изменя. Въстъпването в редиците на ефебите престава да е задължително за всеки млад гражданин, не се свързва с определена възраст и обучението продължава само една година. Заниманията напълно загубват военно-практическия си характер и постепенно ефебията се превръща в своего рода висше образование. Институтът на ефебията сега представлява образователно заведение за богати и знатни младежи, което се намира под надзора и ръководството на държавата. Начело на института стои κοσμητής, като единствен началник. Космитът (дискусията за софронистите и космитите вж.: в Rhodes 1981, 504 sqq.) се смята за държавен чиновник и се избира от Екресията за една година, след изтичането на която дава отчет за дейността си. Той самият избира за ефебите учители-педотриби, които ръководят гимнастическите упражнения, други, които обучават как да се управляват метателните машини и пр.

Така могат да се представят военните магистратури в рамките на политическата система на атинския демократичен полис според налич-

ните и достъпни данни в изворите. Изследването им показва някои общи положения. Всички военни магистратури са колегиални, магистратите служат за срок от една година и изборът им се осъществява с открито вдигане на ръка. Изхождайки от казаното по-горе може да се смята, че водещо значение сред тях имат стратезите, което личи и от поставените специални условия при техния избор. Целият контингент от военни магистрати представлява сила в полиса, с която трябва да се съобразяват при вземането на военни и политически решения. От момента на избор на тези магистрати те играят важна роля. Тяхното значение включва факта, че военните командири се явяват важен социален ресурс, който активно се използва от атиняните.

ЛИТЕРАТУРА

Латышев, 1897–1899³: В. В. Латышев. Очерк греческих древностей. СПб., 1897–1899³, ч. 1.

Bicknell, 1972: P. J. Bicknell. *Studies in Athenian Politics and Genealogy*. – *Historia Einzelschriften*, 19, Wiesbaden, 1972.

Carey, 2001: Ch. Carey. *Democracy in Classical Athens*. London, 2001.

Develin, 1989: R. Develin. *Athenian Officials 684–321 B. C.* Cambridge, 1989. Dow 1976:

Dow, S. Companionable associates in the Athenian Government. – In: *Archaeology and the Humanities in memoriam O. J. Brendel*. Mainz, 1976.

Fornara, 1971: C. W. Fornara. *The Athenian Board of Generals from 501 to 404*. – *Historia Einzelschriften*, 16, Wiesbaden, 1971.

Hammond, 1973: N. G. L. Hammond. *Studies in Greek History*. Oxford, 1973.

Highett, 1967⁴: C. Highett. *A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century B. C.* Oxford, 1967⁴.

Jordan, 1975: B. Jordan. *The Athenian Navy in the Classical Period*. – *Univ. of California Publications in Classical Studies*, 13, Berkley/Los Angeles/London, 1975.

Rhodes, 1981: P. J. Rhodes. *A Commentary on the Aristotelian Atheniaion Politeia*. Oxford, 1981.

Staveley, 1972: E. S. Staveley. *Greek and Roman Voting and Elections*. London, 1972.